

ARBUZOV: A TIZENKETTEDIK ÓRA

merte vállalni a prófeta szerepét saját hazájában, remélve, hogy nem prófétának, inkább szövetségesnek tekintik mindazok, akikért szolt. Igazságérzetünket elégíti ki őszinteségével, s egyben kiutat is mutat, amikor a kiszolgáltattak egymásra találásában, szövetségükben rejlő erőt bemutatja. Pethes György rendezői munkájának legfőbb értéke éppen az idáig vezető út, az egygé forrott, többé félelmet nem ismerő csoport erejének plasztikus érzékeltetése. A nagy összecsapás megkomponálása — amikor a kis csoport tagjai még mindig reszketve, de már többé nem hátrálva veszik fel a küzdelmet — szuggesztív lényeglátásról tanúskodik; a darab egyik főértékét hozta maradéktalanul a felszínre. Színészmozgatója is ebben a jelenetsorban leginkább magabiztos.

Molnár Gábort Szilágyi Tibor alakította, elsősorban a figura intrikus vonásait hangsúlyozva. Így azonban nehezen tudja elhiteni — miként a nézőtérben is derülséget váltott ki —, hogy személyének valaha varázsa volt, ami még Annát is megerzselt. Dévay Kamilla otthonosan mozog Anna szerepében. Állandó analízisét adja férje viselkedésének, ugyanakkor önmaga belső vívódását is kivetíti. Feladata nem könnyű, hiszen amit Anna a regényben belső monológok formájában mond el, azt most kizárólag gesztusokkal, mimikával kell érzékeltetni. Forgács Tibor megpróbál felülkerekedni a járási felettes szerepének hiányosságain — sikerrel. Fekete Tibor igazgatóhelyettese tudatos színészi munka eredménye. Gondosan kerüli a harsány megoldásokat, még a nagy összecsapás során is visszafogott, ami csak dicséri alakítását. Néhány kitűnő epizódszereplőre kell felfigyelni. Elsősorban Jánoki Sándorra és Major Pálra. Az előbbtől a régi vágású, vidéki pedagógus remek karakterfiguráját kapjuk. Pár mondatos epizódjából szerepet tudott csinálni. Major Pál maradéktalanul azonosulni tudott Balogh tanárral, a kiszolgáltattot kisémberrrel. Amikor a második felvonásban izgalomtól remegve szemüvegét groteszk félszegséggel igazgatva, magából kikelve harsogja az igazgató bűneit — hogy utána szégyenkezve húzódjon vissza a háttérbe —, színészi remeklés. Méltó társa, darabbeli élettársa Zsigrai Annamária.

A díszleteket Borcsa István tervezte, naturalisztikus eszközökkel, jól tagolva a színpadot.

VASS I. ZOLTÁN

Nem illett ugyan beszélni róla, de afféle hallgatólagosan köztudott besorolás szerint — jó néhány évvel ezelőtt még — a Békés megyei Jókai Színház a színpadművészet perifériáját jelentette. Hogy ma már egészen más a békéscsabai színház művészi rangja, s tehetséges színészek vagy rendezők nem jelent okvetlenül „büntetést” az itteni szerződés, azt — többek között — a Viharsarok színházi életének országos visszhangja, sikeres tv-közvetítések és nem utolsósorban az itteni színházra épülő Gyulai Várjátékok egyre nagyobb figyelmet ébresztő produkciói jelzik.

A megbecsülés fokozódásában a színházi vezetés (ha nem is teljesen következetes, mégis egy kitűzött cél felé sodró) koncepcióján, a társulat művészeinek képességein, összetételén, a nagy költséggel korszerűvé alakított technikai feltételeken kívül feltétlenül jelentős szerepe van a színház műsorpolitikájának is. Békéscsabán már-már hagyománnyá vált a „kipróbált” hatású kasszadara-bok (esetleg a hivatalos helyeken szívesen fogadott, „fémjelzett”, ún. politikus művek) helyett az egészséges kísérletezés új darabokkal, sőt új szereplőkkel. Esetleg műfajbeli újításokkal.

Ennek a nemes célkitűzésnek a jegyében került az őszi műsortervbe *Arbuzov A tizenkettedik óra* című tragikomédiájának ösbemutatója. Az előadásnak külön aktualitást adott, hogy a népszerű szovjet szerzőnek a kapitalizmus hadállásainak végső felszámolását meglevenítő művét éppen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jubileumán mutatták be. A darab 1928-ban játszódik Pavlovszkban — ez afféle pétervári Rózsadomb —, Nyikolaj Dor, a cukorkagyáros villájában. A szerzői utalás szerint június 13-án este 8 és éjjel 1 óra között bonyolódik a cselekmény. Ezen a fenyegető feszültségektől terhes, borzongató nyári éjjelen két megátalkodottan szemben álló osztály élethálharca fordulóponthoz ér. A késő éjszakába nyúló tanácskozáson dől el az államosítások sorsa. Az, hogy tartani tudják-e pozícióikat, hatalmukat a régi rend szívós-keményen kapaszkodó utolsó mohikánjai vagy véggépp megkondul felettük a történelem lélekarangja.

A Dor-villában lézengő vacsoravendégek — a jómódú család tagjai és bará-

tai — mindannyian rezonőrök, akiknek magatartásában, egyéni sorsában a zuhogva áradó világtörténelem ver visszhangot. Majdnem valamennyien a tegnapi ködlövegjai, egy önmagát túlélt rend használvezői. A bontakozó új világot Iván Ulibisev, Dor lányának férje, a gazdag családba ártatlanul „benősült” egyszerű származású egyetemista, fiatal mérnök barátja és Katyenka, egy kis cselédlány képviselik. A ház vendégei az államosítást eldöntő tanácskozás eredményét és az emiatt későre húzódó vacsorát várva jönnek-mennek, s közben kicserélik nézeteiket. A mind feszültebbé sűrűsödő várakozás végül lobogó gyertyák fényétől övezett kétségbeesett mulatozásba, afféle orosz úri muriba torkollik. Az események a dráma végére sűrűsödnek sodró lavinává. Arbuzov tragikomédiája — kétségtelenül — a csehovi „lírai vígjáték” sajátos világában fogant, annak atmoszféráját tágítja tovább a gorkiji realizmus vívmányainak felhasználásával. A színpadon árnyalt jellemű, hűsvér embereket látunk, akik beszélgetnek, filozofálnak, s a látszólag könnyed csevegés nyomán kivirágzik a színpadi csoda: egymásnak feszülő ellentétekkel telik meg a levegő. Mikor összeomlik a kevély Dor-dinasztia, vagy eldördül a töltött pisztoly, már úgy érezzük, ez magától értetődő, nem is történhetett volna másként.

Gorkij egy helyütt ezt írja: „Az osztályjelleg nem lehet kívülről az ábrázátára ragasztani az embernek... Nem valami szemölcsféle ez, hanem az idegekben, az agyvelőben fészkelő biológiai tulajdonság.” Nos, Arbuzov hősei a gorkiji intenciók szerint formáltattak. A darab színrevitelének két nagy problémájával kellett a rendezőnek, Miszlay Istvánnak megküzdnie. Az egyik abból adódik, hogy a színpadon csupán két életszemlélet, két társadalmi rend lehetőségei, erkölcei között feszül a konfliktus. Az erők valóságos összecsapása a háttér körfüggönyén túl zajlik, külső körülmények a meghatározóak, s ebbe a szereplőknek se pro, se kontra nincs beleszólásuk. A másik, hogy a haladó világ figurái íróilag kidolgozottabbak, árnyaltabbak, mint a pirkadat hősei, akik egyébként nem is különleges karakterű, vagy kiemelkedő képességekkel megáldott emberek. Sőt: ellenfeleik egyben-másban határozottan főlébük is ke-rekednek, csak éppen — a történelmi igazság van megmásíthatatlanul ezen az oldalon.

Hogy a tragikomédia egyensúlya helyreálljon, s a nézők rokonszenve véletlenül se fordulhasson bizonytalan irányba,

abban Miszlay István értő gonddal kidolgozott jelenetein kívül nagy része van számos kitűnő színészi alakításnak. A rendező tudatosan épít az orosz drámai hagyománynak a mondanivalót szolgáló szimbolikus elemeire. Nemcsak a színészek, de a színpadi kellékek, sőt a függöny mögül behallatszók hangok, zörejek is „játsszanak”. Nemcsak hatásos, de jelképi ereje is van az elektromos üzemzavar okozta sötétségnek, a tizenkettedik óra agóniájában. Nagyszerű ötlet a zárójelenet haláltáncában a földre helyezett gyertyák sora, mely egy sírba süllyedt világrend temetésének kelléke. A függöny lehullása előtt besüvítő vonatfütyty pedig már az új világ induló üzenete.

A rendezés elképzeléseit szolgálták Suki Antal díszletei, amelyek kulturált eszközökkel leteremtették meg az orosz nagypolgárság otthonának légkörét; Fekete Mária szép ruhái is ezt szolgálták. A darab egyik legérdekesebb, leggazdagabb színéssel mintázott figurája Karatnyikov, a költő. A nagy kultúrájú, valaha elhivatott, de ma már művészetét és önmagát megtagadó poéta a cinikus alkoholista álcája mögött egy önmagát túlélt osztály torzképét villantja fel. Szoboszlai Sándor alakításában a reménytelen züllöttség és a menekülni vágyás erőtlen nosztalgijája egyformán érvényesül. Nyikolaj Dor, a gazdag cukorkagyáros szerepében F. Nagy Imre árnyalatokban gazdag, érett alakítást nyújt. A darab talán legnehezebb szerepét oldotta meg tehetségesen a fiatal Schwetz András. A jószándékú, de kissé gyermeteg hittel szerelmes Iván Ulibisevre az a nehéz feladat vár, hogy elég szűkmarkúan kapott emberi tulajdonságai ellenére a letűnő világ képviselőivel szemben pozitív ellensúly legyen, és elnyerje a nézők együttérzését. Az egyszerű lélek belső tisztaságának megejtő varázsa árad a Szabó Éva formálta kis cseléd, Katyenka alakjából.

Dor lányát, az érzelmi szélsőségek között könyörtelenül elvesző szépasszonyt Tóth Gabriella mintázta meg. Feljegyeztük még Szentirmay Éva, Köröszts István, Cseresnyés Rózsa és Pákozdy János nevét.

Arbuzov eddigi magyarországi bemutatóit méltóan szolgálta Németh László költői ihletésű fordítása. Sajnos a tizenkettedik óra nyelvezete (Szekeres József átültetése) se nem költői, se nem ihletett, nem nyújt többet egy sebtében készült nyersfordításnál...